

О. М. БОГДАШИНА

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ФАКТОРИ РОЗВИТКУ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Сучасними дослідниками неодноразово підкреслювалася важливість соціокультурних факторів розвитку історичної науки, але зроблено у цьому напрямку не так багато [15, 19-21, 5-7]. Ряд аспектів цієї проблеми залишається поза увагою науковців. Завдання цієї розвідки полягає у вивченні малодосліджених соціокультурних чинників історіографічного процесу на українських землях у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.

Суспільні та культурно-наукові традиції справили досить великий вплив на сприйняття ідей позитивізму більшістю науковців досліджуваного періоду. Інтелігенція намагалася знайти у позитивізмі відповідь на нагальні проблеми суспільного розвитку. Об'єктивно соціологічні ідеї приводили читачів до висновків, які теоретично обґрунтовували необхідність реформ [23, с. 182]. Дослідження далекого минулого ставало актуальним та затребуваним пореформорменими реаліями¹. Випускник Харківського університету М.М.Ковалевський підкреслював великий інтерес студентської молоді 60 – 70-х років ХІХ ст. до соціологічних проблем: «Ми...цікавилися виключно суспільними питаннями, не виходячи при цьому... із середовища чистої теорії» [17, с. 66]. Серед проблем історичної та інших суспільних наук, важливість яких збільшувалася завдяки

¹ Так, М.І.Кареев у спогадах окремо наголосив на зв'язку між політичною ситуацією у Росії та творчістю М.М.Ковалевського: «Було б неправильно думати, що і насправді він був об'єктивістом найчистішої води... Сам вибір їм питань, якими він особливо багато займався, показує, що їм керувала не одна вчена задавленість..., а спонукав ним також інтерес до суспільного життя, що відбувалося навкруги нас. Ковалевський був істориком-політиком, якщо під політиком розуміти бажання до впливу на суспільне життя в ім'я певних ідеалів» [14, с. 173].

реаліям пореформеної дійсності, були еволюційна теорія, концепція безупинного лінійного прогресу, марксова теорія чинників суспільного розвитку, проблема нових форм державного управління та інші. На думку учня І.В.Лучицького Д.М.Петрушевського суспільні ідеї у таких умовах обов'язково мали набувати громадського звучання: «юридична, політична та будь-яка інша суспільна ідея лише в тих випадках може опинитися реальною суспільною силою, коли вона є живою формулою чи символом фактичних відносин, що вже склалися в тій чи іншій мірі; у протилежному випадку вона представляє собою мертвий капітал книжної вченості» [29, с. 97-98].

У 1860-х – 1890-х роках ідеї позитивізму сприймалися як останнє слово науки і стали «символом віри» для освічених кіл суспільства. Проте процес сприйняття та поширення позитивізму в історичній науці не був однолінійним та однозначним. Спостерігається існування старих наукових традицій романтизму та гегельянства, а також наявність антипозитивістської течії у самій історичній науці як у 1860 – 1880-тих роках, так і у більш пізні часи. В університетах, а особливо у духовних академіях, працювало чимало професурів з іншими поглядами на історичний процес. Викладачі духовних академій та богословських кафедр класичних університетів, які вважали себе «хранителями...чистоти християнської істини» [28, с. 141], перш за все, стали тим організованим форпостом боротьби проти «крамольних», на їх думку, соціологічних ідей.

У вузівських містах України (Київ, Харків, Ніжин, Одеса, Львів, Чернівці) проживала переважна більшість науковців досліджуваного часу. Саме у конкретному міському соціально-культурному просторі (з університетами, науковими товариствами, видавництвами, архівами, музеями), головним чином у середовищі, насамперед університетської, інтелігенції відбувалося становлення позитивістської історіографії.

Соціально-культурний простір був окреслений адміністративними рамками та державними кордонами і надавав певну географічну цілісність науковим співтовариствам. На західноукраїнських землях серед головних польських наукових інституцій слід назвати університет імені Франца І (у 1918 – 1939 роках імені Яна-Казімежа) та Історичне товариство у Львові, серед українських – Ставропільський інститут та Наукове товариство ім. Шевченка у Львові. Окрім того, з 1875 р. розпочав роботу

австрійський (після 1918 року – румунський) Чернівецький університет, в якому українські історики-викладачі становили малий відсоток. У підросійській Україні діяли російськомовні Київський університет св. Володимира та Історичне товариство Нестор-літописця при ньому, а також Харківський і Новоросійський університети, Ніжинський історико-філологічний інститут та історико-філологічні товариства при них. У всіх цих установах працювали представники різних течій національних історіографій.

Зауважимо, що університетські викладачі були чиновниками Російської чи Австро-Угорської імперій, вже це визначало межі їх творчої діяльності. У Російській імперії у зв'язку з відомими заборонами публічного використання української мови та у дружі до 1905 року переважна більшість праць істориків підросійської України була написана та надрукована російською. Для частини російських та польських вчених українських земель була неприйнятною певна тематика з історії України¹, в тому числі через неписані корпоративні правила імператорських університетських колективів в обох імперіях. С.О.Єфремов так оцінював політику російського уряду і відповідно університетських корпорацій у поширенні українознавчих знань: «університети в Україні просто гребували наукою про рідний край, справляючи ту саму місію, якій все слугувало в централізованій Росії» [12, с. 4]. Подібна ситуація спостерігалася, наприклад, й у півавстрійській Буковині. Як згадував О.Г.Барвінський, Черновецький університет та інші «наукові інституції... не могли виховати свідомої української інтелігенції, що полюбила би свій край і народ, і подбала про його культурний розвиток» [4, с. 107]. Науковці активно друкувалися у столичних часописах та видавництвах, разом працювали у різних загальноімперських наукових та навчальних інституціях, брали участь у різних наукових заходах (археологічні

¹ З цього приводу М.С.Грушевський так характеризував історіографічну ситуацію кінця XIX – початку XX ст.: «Сучасні польські учені трактують Україну-Русь, Білорусь, Литву як домени польської науки, що ех офіціо мусять входити в круг польських досліджень, так само як учені всеросійського напрямку втягують тіж самі предмети в круг російської науки, як її інтегральні складники» [9, с. 16].

з'їзди у Росії, з'їзди польських істориків в Австро-Угорщині¹, з 1900 року міжнародні конгреси істориків [32; 36]). Значна частина науковців українського походження Галичини, Волині, Буковини, Закарпаття здобули польсько-австрійську освіту, а близько половини істориків підросійської України – в університетах поза її межами (головним чином у Санкт-Петербурзькому та Московському).

Багатонаціональне соціокультурне середовище Східної Галичини сприяло тому, що не лише у польській суспільній думці була популярною теорія «органічної праці». Так, В.Панейко, висловлюючи загальний настрій західноукраїнської інтелігенції, закликав до «щоденної, дрібної, органічної праці», яка має стати основою стабільного поступу Галичини, зокрема національної культурної традиції [27, с. 448].

Польські позитивісти розробляли основи соціальної (національної за формою) педагогіки [25, с. 41; 42, s. 408-409, 523], публічно пропагували рівні умови виховання та освіти для всіх, найбільш послідовно дотримувалися принципу необхідності освіти (зокрема вищої) для всіх станів та обох статей [10, с. 103]. По-новому польські публіцисти та громадські діячі підходили і до жіночого питання, підтримуючи Дж.Ст.Мілля щодо розширення участі жінок у суспільному житті [40, s. 190].

Науковці-позитивісти підросійської України також визнавали важливість жіночої освіти та підтримували ідею рівноправності жінок та чоловіків. Так, історики-позитивісти В.С.Іконніков і Ф.Я.Фортинський брали активну участь у створенні та роботі Вищих жіночих курсів у Києві, Д.І.Багалій – у Харкові [16, с. 31; 7, с. 97]. Активна участь В.Б.Антоновича, Д.І.Багалія, В.С.Іконнікова та інших представників ліберальної професури у становленні та функціонуванні вищої жіночої освіти є також цілком прогнозованим видом їх діяльності. Загальновідома велика роль університетської професури українських земель у створенні та роботі товариств грамотності, громадських бібліотек, архівів та музеїв.

¹ Зі 153 учасників другого з'їзду польських істориків у Львові 76 були зі Східної Галичини. У роботі брали участь й українські історики: І.Я.Франко та І.І.Шараневич [44, s. I-VIII].

Характерною ознакою інтелектуальної поведінки переважної більшості науковців-позитивістів того часу була активна участь у суспільно-політичному русі («Київська» та інші громади, «Кіш», «Просвіта» та різні культурницькі організації, земства, міські думи, центристські та ліві партії тощо).

Введена Статутом 1863 року широка університетська автономія та відновлення закордонних наукових стажувань сприяли більш відкритій пропаганді ідей позитивізму, українофільства та лібералізму серед студентства. Перспективні випускники університетів направлялися Міністерством народної освіти Російської імперії (серед них П.М.Ардашев, О.Г.Брікнер, М.Ф.Владимирський-Буданов, М.П.Драгоманов, М.І.Зібер, М.М.Ковалевський, І.В.Лучицький, В.К.Піскорський, Ф.Я.Фортинський та ін.) на стажування до європейських університетів (як правило – Німеччини та Франції) [30, с. 280-294; 34-35; 26, с. 28]. Це сприяло встановленню плідних творчих зв'язків. Так, під час тривалого перебування М.М.Ковалевського за кордоном вчений подружився з багатьма відомими мислителями, в т.ч. К.Марксом (навіть називав себе його учнем [17, С. 67]), Ф.Енгельсом, Г.Спенсером, Е.Дюркгеймом, В.С.Соловйовим, М.І.Кареевим, В.О.Ключевським, І.І.Мечніковим, П.М.Мілкоковим, С.А.Муромцевим, К.А.Тімірязевим, П.Б.Струве [11, с. 377], що сприяло його зростанню, як науковця. Крім того, таке широке коло наукових контактів М.М.Ковалевського зумовлювало енциклопедичність та глибину його праць.

Соціологія почала викладатися як необов'язковий спецкурс лише в трьох містах Російської імперії (університет та Політехнічний інститут у Санкт-Петербурзі, Харківський та Варшавський університети) на початку ХХ ст. [33, с. 22]. Раніше позитивістські ідеї пропагувалися на приватних курсах з методології історії, антропології, історіографії та історії політико-економічних учень. Так, І.В.Лучицький першим з учених Росії у 1877 р. прочитав вдома курс про О.Конта та Г.Спенсера студентам Київського університету [29, с. 181]. Соціологія майже не була представлена спеціалізованими науковими організаціями. І лише за кордоном групі науковців з Російської імперії на чолі з І.І.Мечніковим та М.М.Ковалевським вдалося у Парижі створити інституцію, в якій викладалася соціологія, – Руську вищу школу суспільних наук [18, с. 57-62].

В Австрії, зокрема у Львівському університеті, становище з викладанням нової дисципліни було кращим. У Львівському університеті соціологія викладалася як окремий великий курс (В.Пілат, В.Ласота) [45]. Невеличкий спецкурс з методології історії Я.Пташніка [3, грс. № 7337/1], а також приватні лекції з методології історії Т.Войцеховського [47] містили розгорнуту характеристику соціологічних ідей.

Для другої половини ХІХ – початку ХХ ст.. характерно зростання кількості соціологічних публікацій російських, українських та польських авторів. Поява значної кількості перекладів, оглядів, рецензій, два щорічника С.І.Гальперіна, збірки статей за редакцією М.М.Ковалевського «Новые идеи в социологии» сприяла утвердженню статусу соціології як метанауки і серед науковців, й у суспільній свідомості. На сторінках різноманітних наукових (видань університетів та наукових товариств) та науково-популярних часописів розгорнулася гостра полеміка між прихильниками та противниками позитивізму. Публіцисти та науковці демонстрували широкий діапазон оцінок позитивістської доктрини – від повної та огульної критики до сильного вихваляння. Особливою рисою досліджуваного періоду є значний вплив на розвиток гуманітарних наук публіцистики та прогресивної літератури [37, с. 35-36; 48, s. 136-137]. Вона пропагувала думку про високе суспільне призначення історії та істориків, критикувала офіційну історіографію [23, с. 182]. Аналіз різних соціальних проблем, пропаганда нових ідей ліберальною та демократичною пресою безумовно сприяли формуванню позитивістського світогляду. Поява нових книг та нових номерів прогресивних суспільно-політичних часописів¹ швидко ставала надбанням освічених кіл суспільства. В.П.Бузескул згадував про час своєї студентської молоді 1870-х років, коли студенти Харківського університету «вважали обов'язковим прочитати Бокля,

¹ Самі редакції часописів часом займалися поширенням новітньої літератури. Так, керівництво журналу «Przegląd Tygodniowy» у своїй типографії видавало книги Дж.Ст.Мілля, Г.Спенсера, Ч.Дарвіна та інших авторів. При цьому редакція пропонувала передплатникам журналу ці книги за зниженою ціною. Див., наприклад, оголошення редакції, в якому пропонувалася книга Ч.Дарвіна «Pochodzenie szlōwieka i dobóg rłciowy» за 5 рос. рублів (та за пересилку 50 коп.), а не за встановлену ціну 7 рос. рублів [46, s. 1].

Д.Мілля, Спенсера» [8, с. 13]. Польськокомовна література пропагувала ідеї позитивізму та дарвінізму, а також матеріалізму у бюхнеровській трактовці. У 1860-х рр. у Львові були надруковані у польському перекладі твори: «*Historya cywilizacyi w Anglii*» («Історія цивілізації в Англії») Г.Т.Бокля, «*O wolności*» («Про свободу») та «*Utilitariizm*» («Утилітаризм») Дж.Ст.Мілля, «*Siła i materija*» («Матерія і сила») Л.Бюхнера. Г.Шмидт у листі до К.Лібельта зі Львова від 9 лютого 1871 року писав про прочитання праць Г.Т.Бокля, Ч.Дарвіна, Я.Молешотта, К.Фохта, Л.Бюхнера [2, rkp. № 6004/II, к. 210]. Характерним для кінця 1860-х років є зізнання перекладача та видавця Л.Мікульського, який у передмові до книги Л.Бюхнера писав про мету видання: «якщо ця книга зуміла хоч би невелику кількість членів польського суспільства вирвати з країни заспокоєння та мрій і встати під прапор справжньої позитивної філософії» [43, s. VIII]. Водночас високу оцінку здобуває еволюційна теорія Ч.Дарвіна серед українських публіцистів Галичини (окрім І.Франка позитивно оцінював дарвінізм, наприклад, І.Раковський [31, с. 140]).

Фактично кількість опублікованих (російськомовних та польськомовних) перекладів праць Г.Спенсера та Дж.Ст.Мілля була більшою, ніж перекладів праць О.Конта. На наше переконання ідеї Г.Спенсера, Дж.Ст.Мілля, Г.Т.Бокля сприймалися науковцями та читаючою публікою, як правило, краще, ніж О.Конта, бо останні на час їх поширення в обох імперіях сприймалися, як вже дещо застарілі. Складний текст «Курсу» О.Конта був переобтяжений математичними та біологічними прикладами. Окрім того, у Російській імперії заборонявся друк (до 1897 р.) праць О.Конта. Попри цензурні обмеження, праці О.Конта навіть потрапляли до бібліотек (так, студент другого курсу історико-філологічного факультету Київського університету І.В.Лучицький у 1863 р. випадково знайшов «*Cours de philosophie positive*» О.Конта в університетській бібліотеці [39, с. 48]). Характерно, що молоді поляки Російської імперії частіше читали праці Г.Спенсера, Дж.Ст. Мілля та інших позитивістів у російському, ніж у польському перекладі, а тим більше в оригіналі [41, s. 110].

Історики-позитивісти України були добре ознайомлені з новою соціологічною літературою як у перекладі, так і в оригіналі¹. Разом з об'єктивними (цензурними) обставинами швидкість поширення ідей вищеназваних науковців була нерівномірною в історичній науці України. До 1881 року був заборонений ввіз до Російської імперії французького соціологічного журналу «La philosophie positive» [22, с. 10], що видавався у 1867 – 1883 роках. Між тим в Австро-Угорській імперії не було таких обмежень щодо друку чи ввозу із-за кордону праць позитивістів.

Опосередкований вплив ідей фундаторів першого позитивізму відбувався через засвоєння позитивістської доктрини шляхом читання рецензій на роботи О.Конта, Г.Спенсера та Дж.Ст.Міллія, а також наукових та публіцистичних праць західноєвропейських (особливо Г.Т.Бокля, І.Тена, Г.фон Зібеля, Е.Бернгейма, Ш.-В.Ланглуа та Ш.Сеньбоса² та ін.), російських (П.Л.Лаврова, М.К.Михайловського) та польських (М.Бобжинського, Т.Войцеховського, Т.Корзона, А.Павінського, С.Смольки, Л.Гумпловича) вчених-позитивістів. Великий вплив на розвиток польської позитивістської історіографії, зокрема, мали праці польських соціологів, у першу чергу Л.Гумпловича, та особисте спілкування з ними. Так, Л.Гумплович у листах з Відня до професора Львівського університету Т.Войцеховського детально роз'яснював свої погляди [2, гкps. № 6444/VIII, к. 52-64]. Не випадково, що учень Ш.Ашкеназі по Львівському університету В.Дзвонкевський, підкреслюючи вплив професора Віденського університету на польську інтелектуальну еліту, називав серед засновників соціології поряд з О.Контом і Г.Спенсером Л.Гумпловича [1, III-7, гкps. № 85, к. 3].

¹ Див., наприклад, характеристику друга та колеги М.І.Карєєва про І.В.Лучицького: «До Західної Європи їздив часто, відвідував різні країни, був добре знайомий завжди з сучасністю...Із західних культурних впливів він більш усього відбив на себе французькі з деяким навіть застереженням до німецького» [13, с.166]. Не випадково Б.Г.Могильницький підкреслював ґрунтовне знання М.М.Ковалевським та І.В.Лучицьким «сучасної європейської історико-філософської, соціологічної та економічної літератури. Вони вільно оперують десятками теорій, сотнями імен» [24, с. 106]

² Висока оцінка посібника французьких викладачів міститься, наприклад, у рецензії С.В.Тарле на російськомовне видання [38].

Позитивізм у другій половині XIX ст., завдяки соціокультурним чинникам, став не лише провідним науковим напрямом, а й важливим суспільним явищем на українських землях. Популярності позитивізму сприяла відмова частини суспільства від традиційних поглядів, орієнтація на нові інтелектуальні стандарти, прагнення до модернізації суспільства. При цьому подібні соціокультурні та наукові явища спостерігалися як на підросійських, так і підавстрійських українських землях. Непересічною стала роль преси та публіцистики у поширенні ідей позитивізму, важливе значення для сприйняття, особливо молоддю, доктрини позитивізму мало читання відповідних спецкурсів в університетах (з соціології чи історичних курсів з соціологічним ухилом). Всі ці чинники у своїй сукупності зумовили активне поширення позитивізму на українських землях у другій половині XIX – на початку XX ст.

-
1. Archivum Polskiej Akademii nauk.
 2. Oddział rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej.
 3. Oddział rękopisów Biblioteki Zakładu narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu.
 4. Барвінський О. Історія української літератури. – Ч.2: Третя (народна) доба письменства. – Львів, 1921.
 5. Богдашина О. М. Поширення позитивізму в історичній науці і публіцистиці на польських та українських землях другої половини XIX ст.: порівняльна характеристика // Південний край. – 2007. – Вип. 25.
 6. Богдашина О.М. Особливості сприйняття ідей позитивізму українськими істориками у другій половині XIX ст. // Історія та географія: зб. наук. пр. ХНПУ. – 2008. – Вип. 33.
 7. Богдашина О.М. Слобідський літописець історії України Д.І.Багалій // Укр. іст. журн. – 2008. – №1.
 8. Бузескул В. Из истории Харьковского университета второй половины 70-х годов прошлого века // Наук. зап. наук.-досл. кафедри історії укр. культури. – 1927. – №6.
 9. Грушевський М. [Рецензія] / М. Грушевський // Зап. наук. т-ва ім. Шевченка. – 1902. – Т. 50. – Кн. 6. – Рец. на кн.: Statutum lituanicum aeterius editiones (1566). – Kraków: Archiwum komisji prawniczej, 1900. – 70, 568 s.

10. Душенко К. В. Из истории польской буржуазной общественной мысли. Варшавский позитивизм в 1866 – 1886 гг. - Дис. ... канд. ист. наук. – М., 1977.
11. Енциклопедія історії України. – К., 2007. – Т.4.
12. Сфремов С. Українознавство: Показчик потрібнішої для самоосвіти літератури. – К., 1920.
13. Кареев Н. И. Памяти двух историков (В. И. Герье и И. В. Лучицкий) // *Анналы: Журнал всеобщей истории.* – 1922. – №1.
14. Кареев Н. И. М.М.Ковалевский как историк и социолог // М.М.Ковалевский. Ученый, государственный и общественный деятель и гражданин. – Пг., 1917.
15. Кертман Л. Е. Историографическая ситуация / Л. Е. Кертман // *Методологические и теоретические проблемы истории исторической науки: межвуз. тем. сб.* – Калинин, 1980.
16. Киреева Р. А. Изучение отечественной историографии в дореволюционной России с середины XIX века до 1917 года. – М., 1983.
17. Ковалевский М. М. Мое научное и литературное скитальчество // *Рус. мысль.* – 1895. – янв [№1].
18. Ковалевский М. М. Задачи Русской школы общественных наук в Париже // *Вестн. знания.* – 1905.
19. Колесник І. І. Історіографія як тип культури (український інваріант) // *Півд. архів. Іст. науки.* – 1999. – Вип. 2.
20. Колесник І. І. Українська культура та історіографія: історія ментальностей // *Укр. іст. журн.* – 2002. – №1.
21. Колесник І. І. Інтелектуальне співтовариство як засіб легітимації культурної історії України XIX століття // *Укр. іст. журн.* – 2008. – №1.
22. Кукушкина Е. И. Русская социология XIX – начало XX века. – М., 1993.
23. Могильницкий Б. Г. У истоков социально-экономического направления в русской буржуазно-либеральной медиэвистике // *Методологические и историографические вопросы исторической науки.* – Томск, 1965. – Вып. 3.
24. Могильницкий Б.Г. Политические и методологические идеи русской либеральной медиэвистики середины 70-х годов XIX – начала 1900-годов. – Томск, 1969.
25. Общественное движение на польских землях: Основные идейные и политические партии. 1864 – 1914 гг. – М., 1988.

26. Одеські історики. – Т. 1 (початок XIX – середина XX ст.). – О., 2009.
27. Панейко В. Постійність в ході культури / В.Панейко // Літ-наук. вісн. – 1909. – Т. 47. – Кн. 9.
28. Певницкий В. Ф. Речь о судьбах богословской науки в нашем отечестве / В. Ф. Певницкий // Тр. Киев. духовной академии. – 1869. – ноябрь-декабрь.
29. Петрушевский Д. М. Очерки из истории средневекового общества и государства. Введение. Задачи и методы всеобщей истории / Д. М. Петрушевский // Науч. слово. – 1904. – Кн. 3.
30. Погодин С. Н. Иван Васильевич Луцицкий (1845 – 1918) // Новая и новейшая история. – 2000. – № 6.
31. Потульницький В. А. Україна і всесвітня історія: Історіософія світової та української культури XVII – XX століть. – К., 2002.
32. Раковський І. Ювілей ідеї розвою // Літ-наук. вісн. – 1909. – Т. 46. – Кн. 4.
33. Слонимский А.Г. Участие российских учёных в международных конгрессах историков // Вопр. истории. – 1970. – №7.
34. Социологическая мысль в России: Очерки по истории немарксистской социологии последней трети XIX – начала XX века. – Л., 1978.
35. Стельмах С. Вчені Київського університету в німецьких університетах (XIX – початок XX ст.) // Етнічна історія народів Європи. – Вип. 16: Німці в етнокультурному просторі України. – 2004.
36. Стельмах С.П. Професорська корпорація Київського університету в XIX – на початку XX століття // Вісн. Київ. нац. ун-ту. Сер. Історія. – 2000. – Вип. 46.
37. Стельмах С. Участь істориків України в міжнародній методологічній дискусії наприкінці XIX – на початку XX століття // Укр. іст. збірник-2000. – К., 2000.
38. Тарле Е. В. Из истории общественного в России (Социологические воззрения Н.К.Михайловского) // Литературное дело: сб. ст. – СПб., 1902.
39. Тарле Е.В. [Рецензия] // Рус. богатство. – 1902. – №8. – С.32-33. – Рец. на кн.: Сеньобос Ш. Исторический метод в применении к социальным наукам. – М., 1902.
40. Тарле Е. В. И.Луцицкий. К 50-летию его научно-литературной деятельности. 1863 – 1913 // Голос минувшего. – 1914. – №1.

41. Kalicki B. O pomysłach emancypacji kobiet w Polsce XVI i XVII wieku // Przegląd Polski. –1873. – sierpień.
42. Kieniewicz J. Wpływ zaboru rosyjskiego na świadomość społeczeństwa polskiego // Dzieje Najnowsze. – R. IX. – 1977. – N. 4.
43. Markiewicz H. Pozytywizm. – Warszawa, 2004.
44. Mulski L. [Mikulski L.] Kilka słów od tłumacza i wydawcy // Buchner L. Siła i materija. Filozoficzne studia na polu doświadczeń przyrodniczych. – Lwów, 1869.
45. Pamiętnik drugiego zjazdu historyków polskich we Lwowie. – T. 2: Obrady i uchwały. – Lwów, 1891.
46. Pilat W. O nowoczesnej socjologii. Śześć wykładów / W.Pilat, W.Lasota. – Lwów, 1903.
47. Przegląd Tygodniowy. – 1881. – Nr. 11.
48. Wojciechowski T. Co to jest historia i po co sie jest uczymy? Wykłady wstępne historyi polskiej na Wszechnicy Lwowskiej w kwietniu i maju 1883. – Lwów, 1883.
49. Zarys dziejów filozofii polskiej. 1815 – 1918. – Warszawa, 1983

Богдашина О.М. Соціокультурні фактори розвитку історичної науки на українських землях у другій половині XIX – на початку XX ст.

Резюме: У статті характеризуються соціокультурні фактори розвитку історичної науки на українських землях у другій половині XIX – на початку XX ст. Зокрема, розглядається вплив соціокультурних чинників на поширення позитивізму. Робиться висновок про подібність соціокультурних та наукових явищ як на підросійських, так і півдавстрійських українських землях.

Ключові слова: позитивізм, соціокультурні фактори, історіографічний процес на українських землях.

Богдашина Е.Н. Социокультурные факторы развития исторической науки на украинских землях во второй половине XIX – начале XX ст.

Резюме: В статье характеризуются социокультурные факторы развития исторической науки на украинских землях во второй половине XIX – начале XX ст. В частности, рассматривается влияние социокультурных факторов на распространение позитивизма. Делается вывод о схожести социокультурных и научных явлений как на подросийских, так и на пивдаврострийских украинских землях.

Ключевые слова: позитивистская парадигма, социокультурные факторы, историографический процесс на украинских землях.

Bogdashina E.N. Sociocultural factors of the development of historical science on the Ukrainian lands in the second half of the 19th – early 20th centuries

Summary: In the article are characterized sociocultural factors of development of historical science on the Ukrainian lands in the second half of XIX – beginning of XX century. In particular, the influence of socio-cultural factors on the spread of positivism examines. Come to the conclusion of the similarity of socio-cultural and scientific phenomena on Ukrainian lands of the Russian and Austrian-Hungarian Empires.

Keywords: positivistic paradigm, sociocultural factors, historiographical process on Ukrainian lands.